कुष्ठरोगबारे बारम्बार सोधिने प्रश्नहरु

१. कुष्ठरोग भनेको के हो ?

कुष्ठरोग Mycobacterium Leprae नामको सूक्ष्म किटाणुबाट लाग्ने एक प्रकारको कम सर्ने रोग हो । यो रोगका किटाणुहरु विस्तारै फैलिन्छन् । यो रोगको सरायु अवधि (Incubation Period) २ देखि ५ वर्ष रहेको छ । यस रोगका किटाणुले खास गरेर छाला र स्नायुमा असर गर्दछ ।

२. कुष्ठरोग कसरी सर्छ ?

उपचार नगरेको कुष्ठरोग विरामीसंग लामो समय (हप्तामा २० घण्टा भन्दा बढि समय) सम्म सम्पर्कमा आउने व्यक्तिलाई मुख्यतः श्वास प्रश्वासको माध्यामबाट यो रोग सर्न सक्दछ ।

३. कुष्ठरोगका चिन्ह र लक्षणहरु के-के हुन् ?

- शरीरको कुनै भागमा छुंदा थाहा नपाउने, रातो, फुस्रो दागहरु देखा पर्नु ।
- हात खुट्टा झम-झम गर्नु ।
- बाहिरी सतहका स्नायु सुन्निनु ।
- हात खुट्टामा नदुख्ने घाउहरु देखा पर्नु ।

४. कुष्ठरोग कति प्रकारका हुन्छन् ?

उपचारको दृष्टिकोणले कुष्ठरोगलाई दुई प्रकारमा विभाजन गरिएको छ ।

- Pauci Bacillary (PB) कम किटाणु भएको
- Multi Bacillary (MB) धेरै किटाणु भएको

५. कुष्ठरोग लागे पछि उपचार कसरी गरिन्छ ?

बहु-औषधी उपचार विधि (Multi-Drug Therapy) बाट गरिन्छ । बहु-औषधी उपचार विधि भनेको एक भन्दा बढी प्रकारका औषधीबाट कुष्ठरोगको उपचार गर्नु हो । यसमा कुष्ठरोगको कम किटाणु भएको (PB) विरामीले ६ पत्ता अर्थात ६ महिनासम्म खानु पर्छ र कुष्ठरोगको धेरै किटाणु भएको (MB) विरामीले १२ पत्ता अर्थात १२ महिनासम्म औषधी खानु पर्छ । विशेषज्ञ डाक्टरको सल्लाह अनुसार थप गरी २ वर्षसम्म पनि औषधी खानु पर्ने हुन सक्छ ।

६. कुष्ठरोग कसरी पत्ता लगाइन्छ ?

कुष्ठरोगको चिन्ह र लक्षणको आधारमा र विरामीको छालाको (Slit-Skin Smear) जाँच गरेर कुष्ठरोग पत्ता लगाइन्छ ।

७. कुष्ठरोग जस्तै लक्षण देखिने अरु रोग के-के हुन् ?

दाद, दिनाइ, दुबी, जन्मजात दाग, छालाको क्षयरोग आदिले पनि कुष्ठरोगको जस्तो लक्षण देखाउन सक्छन् ।

८. कुष्ठरोगले कसरी अपांगता/असमर्थता गराउँछ ?

यस रोगका किटाणुले बाहिरी सतहका स्नायुहरु (Peripheral Nerve) मा असर गर्दछ जसले गर्दा स्नायुहरुको कार्यक्षमतामा ह्रास आउँछ । हात/गोडामा छुँदा थाहा नपाउने वा केही वस्तुले घाउ, चोटपटक लाग्दा समेत थाहा पाउँदैनन् र संक्रमण हुन थाल्छ । यदि समयमा उपचार नगरेमा मांशपेशीहरुमा समेत पक्षघात हुन्छ । विस्तारै हात/गोडाका औंलाहरु बांगिने/टेढों हुने र कडापन आउँछ । यस किटाणुले अनुहारको स्नायु (Facial Nerve) मा पारेको छ भने आँखाको ढकनी बन्द गर्न नमिल्ने भई संक्रमणका कारण विस्तारै आँखा नदेख्ने समेत हुन सक्छ ।

९. कुष्ठरोग लाग्यो भने हात खुट्टाका औंलाहरु झर्छन् ?

कुष्ठरोग लाग्दैमा हात खुट्टाका औंलाहरु झर्दैन्न । कुष्ठरोगको किटाणुले स्नायुमा असर गरेर दुखाई र चोटपटकको अनुभुती हराउँछ। यसरी तातो समाउदा वा चोटपटक लाग्दा नदुख्ने घाँउ बन्दछन् र त्यस घाँउमा संक्रमण भई हड्डीमा असर पुग्छ र हात खुट्टाका औंलाहरु छोटा हुन्छन् वा झर्न थाल्छन् ।

१०. कुष्ठरोग लागेको विरामीलाई छुट्टै ठाँउमा राखेर उपचार गर्नुपर्छ ?

कुष्ठरोग लागेको विरामीलाई कुनै विशेष क्लिनिक वा अस्पतालमा उपचार गर्नु पर्छ भन्ने हुंदैन । आफ्नै घरमा बसेर कुष्ठरोगको बहु-औषधी उपचार विधिबाट उपचार गर्न सकिन्छ ।

११. कुष्ठरोग लागेपछि औषधी जीवनभर खानुपर्छ ?

पर्दैन । कुष्ठरोगको कम किटाणु भएको (PB) विरामीले ६ महिना र कुष्ठरोगको धेरै किटाणु भएको (MB) विरामीले १२ महिना औषधी खाए पछि कुष्ठरोग निको हुन्छ ।

१२. के कुष्ठरोग निको हुन्छ ?

बहुऔषधी उपचार पद्धतिबाट यो रोग निको हुन्छ। यस पद्धतिमा तीनवटा औषधी संयुक्त रुपमा खुवाइन्छ। यस औषधीको सेवनले किटाणुलाई नष्ट गरी रोग निको पार्छ । सुरुको अवस्थामा नै उपचार गरेमा अपांगता/असमर्थता हुदैंन ।

१३. कुष्ठरोग वंशानुगत वा कुष्ठरोग भएका बुबा-आमाको सन्तानलाई पनि हुन्छ ?

कुष्ठरोग वंषाणुगत रोग होइन । यो रोग उपचार नगरेको विरामीसंग धेरै समय संगै बस्दा मुख्यतः स्वास प्रस्वासबाट सर्न सक्छ ।

१४. कुष्ठरोग लागेको विरामीसँग एउटै घर/कोठामा बस्न सकिन्छ ?

कुष्ठरोग एक प्रकारको कम सर्ने रोग हो । बहु-औषधी उपचार विधि शुरु गर्ने वित्तिकै ९९ प्रतिशत भन्दा बढि किटाणुहरु निष्क्रिय हुन्छन् । त्यस कारण कुष्ठरोग लागेर उपचार शुरु गरेको विरामीसँग एउटै घर/कोठामा बस्न सकिन्छ ।

१५. कुष्ठरोग लागेका विरामीले सामाजिक क्रियाकलापमा भाग लिन सक्छन् ?

अरु व्यक्ति सरह कुष्ठरोग लागेका विरामी पनि समाजको हरेक क्रियाकलापमा सहभागी हुन सक्छन् ।

१६. कुष्ठरोग लागेको विरामीसंग घरायसी सामानहरु जस्तै चम्चा, थाल, शौचालय, खाट, भान्छा, आदि उपयोग गर्न सकिन्छ ?

कुष्ठरोग घरायसी सामानहरुबाट नसर्ने भएकाले घरायसी उपभोग्य वस्तुहरु समान रुपमा उपभोग गर्न सकिन्छ ।

१७. कुष्ठरोग प्रभावित व्यक्तिले विवाह गर्न मिल्छ कि मिल्दैन ?

कुष्ठरोग प्रभावित व्यक्तिले अरु व्यक्ति सरह जीवन यापन गर्न, विवाह गर्न र बच्चा जन्माउन सक्छन् ।

१८. कुष्ठरोग प्रभावित व्यक्तिले रोजगार पाउँछन् ?

कुष्ठरोग प्रभावित व्यक्ति अन्य सामान्य नागरिक सरह रोजगारबाट बन्चित हुनु हुंदैन ।

१९. परिवारमा केही एक जनामा कुष्ठरोग देखियो भने अरु सदस्यलाई जांच गराउनु पर्छ ?

कुष्ठरोग सर्न सक्ने तर कम सर्ने रोग हो । कुष्ठरोग लागेको विरामीको परिवारको अन्य सदस्यलाई सर्ने सम्भावना भएकोले उक्त व्यक्तिको परिवार तथा संगै बस्ने अरु सदस्यलाई पनि कुष्ठरोगको जाँच गराउनु पर्दछ ।

२०. कुष्ठरोगको औषधी शुरु गरे पछि शरीर किन रातो/खैरो हुन्छ ?

कुष्ठरोगको विरामीले सेवन गर्ने औषधीमा क्लोफाजिमिन (CLOFAZIMINE) नामक औषधीले गर्दा शरीरको छाला रातो हुन्छ । औषधी पुरा गरेको ६-१२ महिना पछि त्यो रातोपन हराई पहिलेको जस्तै हुन्छ ।

२१. कुष्ठरोगबाट हुने अपाङ्गताबाट कसरी बच्न सकिन्छ ?

कुष्ठरोग शुरुमै पत्ता लगाई तुरुन्त बहु-औषधी उपचार विधीबाट उपचार गरेर कुष्ठरोगबाट हुने अपाङ्गताबाट बच्न सकिन्छ ।

२२. बहु-औषधी उपचार विधिमा हुने औषधीले के-के असर पुऱ्याउँदछ ?

बहु-औषधी उपचार विधिका प्राय जसो औषधी असर नगर्ने खालका छन् । कुनै-कुनै औषधीले सामान्य असर गर्न सक्छन् । गम्भिर असर पुऱ्याउने सम्भावना न्यून छ ।

सामान्य असरहरुः

- रिफाम्पीसीन (Rifampicin) : रातो पिसाव
- ड्याप्सोन (Dapsone) : शरीरमा रगतको कमी
- क्लोफाजिमिन (Clofazimine) : शरीरको छाला खैरो गराउन सक्छ ।

२३. बहु-औषधी उपचार विधिका औषधीले एलर्जी (Allergy) वा गम्भिर असर गऱ्यो भने के गर्ने ?

यदि बहु-औषधी उपचार विधिका औषधीले एलर्जी गऱ्यो भने औषधी खान बन्द गरी विशेषज्ञ चिकित्सकसंग परामर्श गरी अरु औषधी उपचार गर्न सकिन्छ ।

ड्याप्सोन (Dapsone) एलर्जी : औषधी खाएको दुई महिना भित्र छालामा दादुरा जस्तो विविरा देखा परेमा, ज्वरो आएमा वा जन्डिस भएमा तुरन्तै औषधी सेवन बन्द गरी नजिकैको स्वास्थ्य केन्द्रमा जचाउँनुपर्छ ।

२४. बहु-औषधी उपचार विधि गर्भवती/स्तनपान गराउने महिलालाई दिन सकिन्छ ?

सकिन्छ । बहु-औषधी उपचारले गर्भवती/स्तनपान गराउने महिलालाई केही हानी पुऱ्याउँदैन । साथै आमाले कुष्ठरोगको औषधी सेवन गरी रहेको भएता पनि गर्भमा रहेको भ्रुण तथा स्तनपान गरि रहेको बच्चालाई पनि केही असर गर्दैन ।

२५. मैले कुष्ठरोग लागेको व्यक्तिलाई छोएँ । अब मैले कुष्ठरोगको औषधी शुरु गर्नु पर्छ ?

छुंदैमा कुष्ठरोग सर्ने सम्भावना अत्यन्त न्यून रहेकोले कुष्ठरोग लागेको व्यक्तिलाई छुंदैमा कुष्ठरोगको औषधी शुरु गर्नु पर्दैन ।

२६. कुष्ठरोगमा प्रतिक्रिया (Reaction) भनेको के हो ?

कुष्ठरोग लागेको व्यक्तिलाई एक्कासी छालामा रातोपना, सुन्निने, दुख्ने, चिलाउने दाग, नयाँ दाग देखा परेमा, स्नायु सुन्निएमा, दुखेमा औषधीबाट प्रतिक्रिया (Reaction) भएको शंका गर्नु पर्छ ।

प्रतिक्रिया (Reaction) बहु-औषधी विधि शुरु गर्नु भन्दा पहिले, औषधी सेवन गरेको बखत या औषधी उपचार सकिए पछि, जहिले पनि देखा पर्न सक्छ ।

२७. कुष्ठरोगको औषधी कहाँ पाइन्छ ?

सरकारी अस्पताल, प्रेषण केन्द्र, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकीमा कुष्ठरोगको औषधी निःशुल्क पाइन्छ ।

२८. कुष्ठरोगका विरामी तथा प्रभावितहरुले अपनाउनु पर्ने सावधानीहरु के-के छन् ?

- छुँदा थाहा नहुने हातलाई चोटपटक तथा तातोबाट बचाउने ।
- गोडामा छुँदा थाहा नहुने विरामीले नरम तथा सुरक्षित जुत्ता लगाउने ।
- हातखुट्टा सुख्खा भएमा पानीमा भिजाएर कडा छाला खुर्कने र चिल्लो लगाई छालालाई नरम बनाउने ।
- औषधीको सेवन गर्दा साधारण या गम्भिर असर देखा परेमा स्वास्थ्यकर्मीसँग सल्लाह गर्ने ।

२९. कुष्ठरोग नियन्त्रण कार्यक्रमको दृष्टिकोण के हो ?

कुनै नयाँ कुष्ठरोग लागेको विरामी नभएको र हाल भएका कुष्ठ प्रभावितहरुको सबै आवश्यकता पुरा भएको कुष्ठरोग मुक्त समाज नै कुष्ठरोग नियन्त्रण कार्यक्रमको दृष्टिकोण हो ।

३०. कुष्ठरोग नियन्त्रण कार्यक्रमको लक्ष्य के हो ?

कुष्ठरोग मुक्त नेपाल बनाउने ।

३१. कुष्ठरोग निवारण (Elimination) भनेको के हो ?

विश्व स्वास्थ्य संगठनले सन् २००० सम्ममा विश्वव्यापी रुपमा कुष्ठरोग निवारण गरी जनस्वास्थ्य समस्याबाट हटाउने निर्णय गरेको थियो । निवारण भन्नाले प्रति दश हजार जनसंख्यामा १ भन्दा कम कुष्ठरोगको विरामी संख्या भनेर विश्व स्वास्थ्य संगठनले परिभाषा गरेको छ । कहिले काही निवारण भन्नाले कुष्ठरोग उन्मुलन (Eradication) भन्ने बुझेको पाइन्छ । तर उन्मुलन भन्नाले संसारबाट कुष्ठरोगको किटाणु नै निर्मुल हुनु भन्ने बुझ्नुपर्दछ ।

नेपालले सन् २००९ को तथ्यांकको आधारमा सो उपलब्धि हासिल गऱ्यो र सो को घोषणा सन् २०१० जनवरी १९ मा गरेको थियो । हाल नेपालले सन् २०३० सम्म स्थानीय तहमा लगातार पाँच वर्षसम्म १५ वर्ष मुनिका बालबालिकामा कुष्ठरोगका स्थानीय नयाँ बिरामीहरु शून्य बनाई कुष्ठरोगको फैलावटलाई अवरुद्ध गरेर जिल्ला र स्थानीय तहमा कुष्ठरोग निवारण गर्ने लक्ष्य लिएको छ ।

३२. मलाई कुष्ठरोग लाग्यो कि भन्ने शंका छ, म के गरु ?

नजिकको स्वास्थ्य केन्द्रमा गएर परिक्षण गरी परामर्श लिनु पर्छ ।

"कुष्ठरोगको अन्त्यका लागि आजैबाट पहल गरौं"

"Act Now, End Leprosy"

FAIR MED
Health for the Poorest

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा
कुष्ठरोग नियन्त्रण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन शाखा
टेकु, काठमाडौं
२०७९/२०८०